CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Hakemli Dergi

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslam Araştırmaları Merkezi

2. Sayı

SİVAS - 1998

HADİSÇİLERİN SÜNNET/HADİS TARİFİNDE YER ALAN "VASIF" KAVRAMI ÜZERİNDE BİR YORUM

Yrd.Doç.Dr. Cemal AĞIRMAN*

GİRİŞ

Müslümanların hayatında müstesna bir yere sahip olan Sünnet Kur'an'dan sonra İslâm Hukukunun ikinci kaynağını teşkil eder[1]. Bu da Kur'an ile beraber Sünnet'e de uymanın gerekli olduğunu göstermektedir. Haliyle bu konum Sünnet'in en doğru bir şekilde algılanma ve anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla doğrudan veya dolaylı olarak buna katkı sağlayacak her hususun değerlendirilmesi gerekir.

Bilindiği gibi Allah Teâlâ Peygambere itaatı[2] ve ona uymayı[3] emretmekte, ayrıca onu insanlığa **"üsve-i hasene**/en güzel örnek"[4] olarak takdim etmektedir. Böylece sünnete uymak ve onu bir hayat standardı olarak ölçü almak, Allah'ın bir emri olmaktadır. Çünkü peygambere itaat emrinin anlamı ve bu emre uymanın yolu ve gereği budur.

Bu gerçek apaçık ortada iken hadisçilerin sünnete yaptıkları tarifte[5] **"yaratılış vasfı"**na yer vermelerinin sebebi ne olabilir sorusu akla gelmektedir. Çünkü yaratılış vasfı irade dahilinde uyulacak veya örnek alınacak bir husus değildir. Bu sebeple tarifte yer almasının sebebini yorumlamak ileride de görüleceği gibi gerçekten güç gözükmektedir. Belki de bununla, bir yandan **tevhîdi koruma**ya yardımcı olması hedeflenmiş, diğer yandan da -kanaatimizce- **sünnetin algılanma ve anlaşılması**nda önemli bir katkı sağlanmıştır.

Sünnet uyulması gereken şer'î bir kaynak, dinî bir yol, bir yaşam modeli olduğuna göre, bu durumda gerçekten Hz. Peygamber'e izafe edilen her şey sünnet midir? Eğer böyle ise bu durumda yaratılış vasfına sünnet denir mi? Denirse bu tür bir sünnete nasıl uyulacaktır? Denmezse neden tarif kapsamına alınmıştır? Yoksa sünnete uymaya dolaylı olarak bir katkısı mi vardır? Bu tür bir sünneti Kur'an'dan

---

* Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

[1] Msl. bk. *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin)..."* [en-Nisâ (4) 59]. **"Size sıkı sarıldığınız sürece sapıtmayacağınız iki şey bıraktım: Allah'ın kitabı ve Nebîsinin sünneti"** [*Muvatta'*, Kader 3; Hâkim, *Müstedrek*, I, 93; İbn Abdilber, *el-Câmi'*, II, 134, 221. Ayrıca bk. *Ebû Dâvûd*, Menâsik 56; *İbn Mâce*, Menâsik 84; *Ahmed b. Hanbel*, III, 26].

[2] Âl-i İmrân (3) 32, 132; en-Nisâ (4) 59; el-Mâide (5) 92; vdğ.

[3] Âl-i İmrân (3) 31; el-A'râf (7) 158.

[4] el-Ahzâb (33) 21.

[5] Sünnetin tercih edilen en geniş tarifi; **"söz, fiil, takrîr, yaratılış veya ahlâkla ilgili sıfat olarak peygambere (veya sahâbe ve tabiîne) izafe edilen her şey"** olarak yapılan tariftir [Bk. Itr, *Menhec*, s. 27; Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 25; Accâc, *es-Sünne*, s. 22].

temellendirmek mümkün müdür? Makalemizde bütün bu sorulara cevap bulmaya ve tarifte yer alan **"yaratılış vasfı"**nı yorumlamaya çalışacağız.

A. HADİS VE SÜNNET KAVRAMLARININ ANLAMLARI

Öncelikle hadis ve sünnet kavramlarının sözlük ve terim açısından ne anlama geldiklerini belirtmemiz gerekir. Ancak her iki kavramın da sözlük anlamlarından ziyade terim manaları üzerinde duracağız.

1. Hadis ve Sünnet Kelimelerinin Sözlük Anlamları

Hadîs sözcüğü « حَدَثَ » veya « حَدَّثَ » fiilinden[6]; yahut da "tahdîs" mastarından türemiş bir isimdir[7]. « حَدَثَ » den türemiş olması durumunda manası "kadîm(eskin)"in zıddı olan **"cedîd**(yeni)" demektir[8]. Bu mana Kur'an'a nisbetle verilmiştir[9]. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın kelâmıdır; Kelâmullah da Allah'ın sıfatlarından biridir. Allah'ın sıfatları ise kadîmdir. Bu durumda Kur'ân-ı Kerîm her yönüyle kadîm olmaktadir[10]. Nebevî hadîsin lafzı Resûl-i Ekrem'in kelamındandır. Nebî (s.a.) ise mahluktur, sonradan yaratılmıştır. Sonradan gelenin sıfatı da "yeni" olmaktadır[11].

"Hadîs" kelimesinin « حَدَّثَ » den türetilmiş olması durumunda, **"kelamın kendisiyle konuşulan ses"** veya **"yazı olarak nakledilen söz"**, yani **"haber"** anlamı kastedilir[12].

Kur'an'da hadis kelimesi bizzat Kur'ân'ın kendisi kastedilerek[13] **"söz"** veya **"haber"**[14]; müştakları[15] da **"haber ver"**[16], **"tebliğ et"**[17] anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber de "hadîs" kelimesini bizzat kendi sözü hakkında kullanmıştır[18]. Kelime, "hadîsün nebeviyyun" şeklinde peygambere nisbet edildiği zaman bununla nübüvvetten sonra Hz.Peygamber'den **"söz, fiil ve takrîr olarak nakledilen şey"** kastedilir[19]. Diğer yandan hadis kelimesinin ifade ettiği mana için "haber"[20] ve "eser" kelimeleri de kullanılmıştır[21].

---

[6]İbn Manzûr, *Lisân*, II, 131, 133; *Müncid*, s. 121.

[7]Ebu'l-Bekâ, *Külliyat*, s 370. Ebu'l-Bekâ, hadîsin haber vermek manasına gelen tahdîs mastarından bir isim olduğunu, sonraları Resûlüllah'a nisbet edilen bir söze veya fiile yahut bir takrîre hadis dendiğini belirtmektedir. Bk. a.y.

[8]İbn Manzûr, *Lisân*, II, 131, 133. *Müncid*, s. 121.

[9]Suyutî, *Tedrîb*, I, 42; Subhî Salih, *Hadis İlimleri*, s. 2.

[10]Ehl-i Sünnet âlimleri kelâm sıfatının ezeli olduğunu kabul ederken Mutezile âlimlerinin çoğu kelâm sıfatının ezeli olmadığını kabul ederler. Bazı âlimler de "Yüce Allah'ın kelâm sıfatına kalbimizle inanır, dilimizle ikrar ederiz; fakat onun hâdis mi, başka bir deyişle mahlûk mu gayr-i mahlûk mu olduğu hususunda görüş beyan etmeyiz.." demektedir. Daha geniş bilgi için bk. es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s.31, vd.

[11]Abdü'l-Azîm, *Dirâsât*, s. 28.

[12]İbn Manzûr, *Lisân*, II, 133.

[13]*Celaleyn*, II, 2.

[14]el-Kehf (18) 6, ez-Zümer (39) 23, et-Tûr (52) 34.

[15]ed-Duha (93) 11.

[16]İbn Manzûr, *Lisân*, II, 133; *Celaleyn*, II, 265.

[17]İbn Manzûr, *Lisân*, II, 133; Mucteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 109.

[18]*Buhârî*, Rikâk 51.

[19]Kâsimî, *Kavâid*, s. 62.

[20]İbn Hacer, *Nüzhe*, s.37; Itr, *Menhec*, s. 27.

[21]Subhî Salih, *Hadis İlimleri*, s. 7; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 20. Ayrıca bk. İbn Hacer, *Nüzhe*, s.37 [2'nolu dn]

Sünnet de en özlü bir ifade ile; -güzel olsun çirkin olsun- **"yaşayış tarzı**(sîret), **yol, gidişat"** demektir[22]. Bu mânâyı Hz.Peygamber'in *"İslamiyette **iyi bir çığır açanın** kendi sevabını aldıktan sonra kendisinden sonra o yolda yürüyenlerin, sevaplarından hiçbir şey eksilmeden aldıkları sevap kadar kendisine sevap vardır. Yine İslamiyette **kötü bir çığır açanın** kendi günahını aldıktan sonra kendisinden sonra o yolda yürüyenlerin, günahlarından hiç bir şey eksilmeden aldıkları günah kadar kendisine günah vardır"* [23] hadisinden almaktadır. Sünnet sözcüğü **"huy, seciyye, usûl, adet, tarz"**[24] anlamına da gelir.

2. Hadis ve Sünnet Kelimelerinin Terim Anlamları

Hadis ve sünnet sözcüklerinin terim olarak ifade ettikleri manalarda bazı farklılıklar bulunmakla beraber hadisçiler nezdinde -özellikle müteahhirîn muhaddislerince[25]- biri diğerinin yerinde kullanılan iki kelime olduğu kabul edilmektedir[26]. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, bir terim olarak hadis ve sünnet ifadelerinden bir **sözün**, bir **fiilin**, bir **takrîrin** veya bir **sıfatın** Resûl-i Ekrem'e izafesi anlaşılmaktadır[27]. Fakat tarihi asıllarına inildiğinde lügat ve ıstılah bakımından aralarında bir takım ince farkların bulunduğu da bir gerçektir[28]. Bazı ıstılah alimleri hadisi bizzat bu şekilde tarif ederken[29], diğer bazıları "haber" ve "eser"i de bu şekilde tarif etmişlerdir[30]. Bu durumda ıstılahçılara göre; **sünnet, hadis, haber** ve **eser** aynı anlama gelmektedir[31].

Hadis ve sünnet gaye ve ilgi alanlarına göre İslâm âlimlerinin ıstılahında farklı mânâlarda kullanılmış, ilmî branşların hedefledikleri amaç ve icra ettikleri fonksiyona göre tarif edilmiştir. Bunları usûlcülerin, fıkıhçıların, kelamcıların ve hadisçilerin tarifi olmak üzere dört ana grupta ele almak mümkündür.

a. Usûlcülere göre hadis ve sünnet

Kitap, Sünnet, icma, kıyas... gibi şer'î hükme delil olma sıralaması içinde hadis/sünnet, dinin kaynaklarından biri olup derece bakımından Kitap'tan sonra gelmekte[32] ve fıkıh usûlcülerinin ıstılahında şöyle tarif edilmektedir: "Kur'an'dan ayrı

---

[22] İbn Manzûr, *Lisân,* XIII, 225-226; Râğıb, *Müfredât,* s. 357; *Müncid,* s. 353. Sünnetin bu manada kullanıldığı bir hadis için bk. *Müslim,* Müsafirîn 141.
[23] *Müslim,* İlim 15, Zekât 69; *Neseî,* Zekât 64; *Ahmed b. Hanbel,* IV, 357, 359, 360, 361.
[24] İbn Manzûr, *Lisân,* XIII, 225-226; *Müncid,* s. 353.
[25] Subhî Salih, *Hadis İlimleri,* s. 1. .
[26] Subhî Salih, *Hadis İlimleri,* s. 6-7; Accâc, *el-Muhtasar,* s. 19.
[27] Subhî Salih, *Hadis İlimleri,* s. 1; Koçyiğit, *Hadis Tarihi,* s.10.
[28] Subhî Salih, *Hadis İlimleri,* s. 1.
[29] Kâsimî, *Kavâid,* s. 62; Accâc, *el-Muhtasar,* s. 20.
[30] Kâsimî, *Kavâid,* s. 61; Accâc, *el-Muhtasar,* s. 20.
[31] Kâsimî, *Kavâid,* s. 61-62; Sıddîk Abdü'l-Azîm, *Dirâsât* , s. 21. Itr, *Menhec,* s. 29. Haber usûl alimlerine göre hadisin müradifidir. Peygamberden gelene hadis, diğerlerinden gelene haber de denmiştir. Buradan hareketle tarihle uğraşanlara ahbârî, nebevî hadisle uğraşanlara muhaddis denmiştir. Aralarında mutlak umum husus vardır. Her hadis haberdir, fakat her haber hadis değildir. Horasan fakihleri mevkûf hadise eser, merfûa haber adını verirler [Accâc, *el-Muhtasar,* s. 19-20]. Eserin Nebî'nin (s.a.) kelamına ıtlakı da caizdir [Kâsimî, *Kavâid,* s. 61-62].
[32] Bk. 1'nolu dn. Ayrıca bk. Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne,* s. 68.

olarak -şer'î delil olmaya uygun olması açısından- Hz. Peygamber'den sadır olan **söz, fiil** ve **takrîr**lerdir"[33].

Bazıları hadisi, "***söz*** **ve** ***fiil*** **olarak peygambere izafe edilen şey**"[34] olarak tarif etmiş, *"takrîr"* ve*"vasf"* a yer vermemiştir[35]. Bu şekilde yapılan tarifin yorumunda **takrîr** ve irâdî ahvâlin/**ahlâkî vasf**ın aslında fiile dahil olduğu belirtilmiştir[36]. Çünkü ahlâkî sıfat normalde bir davranış biçimi olmaktadır. Dolayısıyla usûlcüler hadisçiler gibi ahlakî vasıf gibi bir ayırıma gitmezler[37].

Bazı müteahhirûn Hanefî uleması sahabenin söz ve fiillerini sünnete dahil etmişlerdir. Ancak mutekaddimûn Hanefilerin tamamı ve müteahhirûnun çoğu sünneti Resûl-i Ekrem'den sadır olanlara hasrederler[38]. Çünkü usûlcüler sünneti sadece teşrî kaynağı olarak ele almakta, tariflerini de bu esasa göre yapmaktadırlar. Teşrî de peygamberden sabit olan **söz, fiil** ve **takrîr**leri kapsar.

b. Fıkıhçılara göre hadis ve sünnet

Fıkıh usûlü eserleri[39] ile fıkıh/furû' kitaplarında yer alan sünnet kavramı[40] anlamca birbirinden farklıdır.

Fıkıhçılara göre farz, vacip, sünnet... sıralaması içinde sünnet, dinde yapılması kesin olarak istenmemiş olmakla beraber tercih ve teşvik edilmiş olan davranış ve iş demektir[41]. Bu durumda sünnet farz ve vacip olmaksızın Peygamber (s.a.)'den sadır olan her şeyi ifade eder.

Fukaha sünneti daha çok hükümle tarif eder. Çünkü onların maksadı hükümdür[42]. Şumünnî sünneti, "Peygamber'in (s.a.) sözü veya fiili ile sabit olup vacip ve müstehap olmayan şeydir" diye tarif etmştir[43]. Lakin bu tarif sünnetin mutlak tarifidir[44]. Müstehabın kapsam dışı tutularak yapılan bu tanım yukarıdaki hüküm sıralamasına göre yapılmıştır. Çünkü genel manada Sünnet aslında müstehabı da kapsar. Nitekim bazı fıkıhçılar sünneti **"farz veya vacip olmaksızın tatavvu olarak Hz. Peygamber'in devamlı olarak yaptığı sabit olan fiildir"**[45] şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanım sözlü sünneti içermiyor. Halbuki Hz. Peygamber'in, farz ve vacip olarak değil de müstehap olarak güzel bir hasletle sıfatlanmaya veya fiil olarak bir davranışı eda etmeye teşvik eden sözleri de Sünnet'in genel kapsamı içindedir. Yani teşvikte söz konusu edilen sıfatla sıfatlanmak veya davranışı eda etmek, sünnet

[33]Bk. Âmidî, *el-İhkâm*, I, 145; Şevkânî, *İrşâd*, I, 156; İbn Saîd et-Tûfî, *Şerhu Muhtasar*, II, 60; Muhammed Hasan Heytû, *el-Vecîz*, s. 281; Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, s. 115; Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne*, s. 68; Hallaf, *Usûl*, s. 36; Ebû Zehra, *Metodolojisi* , s. 93. Itr, *Menhec*, s. 28; Accâc, *es-Sünne*, s. 15-16.

[34]Cezâirî, *Tevcih*, s. 37.

[35]İbn Salah, *Mukaddime*, s. 193; Muhammed Hasan Heytû, *el-Vecîz*, s. 281.

[36]Cezâirî, *Tevcih*, s. 37.

[37]Itr, *Menhec*, s. 28.

[38]Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne*, s. 56-57, 69.

[39]Msl. bk. Hallaf, *Usûl*, s. 36.

[40]Bk. İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 131 vd.; Ebû Zehra, *Metodaloji*, s. 40.

[41]Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, s. 115; Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne*, s. 51.

[42]İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 131.

[43]İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 131.

[44]İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 131.

[45]Abdü'l-Azîm , *Dirâsât*, s. 25; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 18, *es-Sünne*, s. 18.

olmaktadır. Bu durumda fıkhî manalara nisbetle sünnet; "**mendub, müstehap, tatavvu, nafile, rağbet edilen şeyler**"in müradifi olmaktadır[46]. Sünnetin **"yapılması kesin olarak emredilmeyen, isteyerek yapılan matlup fiil"**[47] şeklindeki tanımı, bu kavramlarla ifade edilmek istenen bütün davranışları kapsar. Bu tarife göre mübah sünnet kapsamı dışındadır; çünkü mübahta talep yoktur. Haram ve mekruh da bu kapsamın dışındadır; çünkü onlardaki talep sakınma talebidir, söz konusu edilen fiillerin husule gelmeleri değildir. Vacip kapsamına giren fiiller de bu tarifin dışındadır; çünkü sünnet kapsamına giren fiillerde talep kesin değildir[48]. Fıkıhçılara göre sünnet; **"faili övülen, terkedeni cezalandırılmayan fiil"** olarak da ifade edilmiştir[49].

Şevkânî'nin (ö.1250/1834) ifadesiyle hadis ve lügat örfünde sünnet umumî manada vacibe ve diğerlerine; fıkıh ehlinin örfünde ise vacip olmayana ıtlak olunur[50]. Şatıbî (ö.790/1388) ise farklı bir yaklaşımda bulunarak bir fiilin, cüz' itibariyle (tek tek ele alınıp değerlendirildiğinde) mendub iken, kül itibariyle (bir bütün olarak ele alınıp değerlendirildiğinde) vâcib olabileceğini belirtmektedir[51]. Nitekim başkaları tarafından da sünnetin umûmî manada **vacib, mendup, müstehab, mekruh ve haramı** kapsadığı[52]; bütün bu hükümlerin sünnetle sabit olduğu da ifade edilmiştir[53]. Bu manada sünnet bütün bu hükümleri kapsayan "şemsiye kavram" [54]olmaktadır. Bu yaklaşım sünneti bir hüküm kaynağı olarak değil bir model olarak algılamanın ifadesidir. Zaten bütün bu farklı tanımlar sünneti bir hayat modeli olarak değil de bir hüküm kaynağı olarak ele almaktan kaynaklanmaktadır. Sünnet bir hayat modeli, dinî bir yol[55], bir yaşam biçimi olarak ele alınıp algılandığında farz ve vacip dahil dinin bütün hükümlerini kapsadığı görülecektir[56]. Mesela Kur'an'da secde emredilmekte fakat secde emrinin uygulanış biçimini peygamberde görmekteyiz. Secdede olduğu gibi

---

[46]Şirâzî, *Şerhü'l-Lüma'*, I, 288. Usûlcülerin cumhuru, şafiî ve hanbelilerin çoğu bu lafızların müteradif oldukları, diğerleri ise bunların arasında derece farkı bulunduğu görüşündedirler [Şirâzî, *Şerhü'l-Lüma'*, I, 288, 5 nolu dipnot]; Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 40; Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne*, s. 51.

[47]Bu tanım Celâlüddin el-Mahallinin tanımıdır [Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne*, s. 51].

[48]Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne*, s. 51-52.

[49]Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne*, s. 52; Itr, *Menhec*, s. 28.

[50]Şevkânî, *İrşâd*, I, 155. Ayrıca bk. Muhammed Hasan Heytû, *el-Vecîz*, s. 281.

[51]Şâtıbî, *Muvafakât*, I, 132-133. Şatıbî'nin bu ifade ile ne demek istediğini izah sadedinde örnek bulmada doğrusu zorlandığımı söyleyebilirim. Şöyle bir örneğin verilebileceği kanaatindeyim: Farzların dışında kılınan nafile bir namaz tek bir fiil olarak ele alınıp değerlendirildiğinde bu mendub bir fiil olmaktadır. Ancak konuyu ifa şekli noktasında bütüncül bir yaklaşımla ele aldığımızda böyle bir namazı eda ederken onu Hz.Peygamber'in ifa ettiği şekilde gerçekleştirmek ise kesinlik manasında farz olmaktadır.

[52]Vacib büyük çoğunluğa göre farz ile aynı anlamdadır [Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 32]. Hükümlerde farz-vacip ayırımı yapmayanların vacip kavramı farzı da içermektedir.

[53]Muhammed Hasan Heytû, *el-Vecîz*, s. 282. Ayrıca bk. Serahsi, *Usûl*, I, 114; Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet I* , s. 94. Hayri Kırbaşoğlu adı geçen eserinde "Klasik Sünnet Tanımlarının Değerlendirilmesi" başlığı altında yaptığı tenkid ve açıklamalarda konuya genişçe yer vererek ve konu ile ilgili görüşleri de serdederek aynı görüşü paylaşmakta, bu meyanda yeni bir sünnet tanımı ve anlayışının geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. s. 68-103.

[54]Bk. Fazlurrahman, *Islamic Methodology in History*, s. 12. Ayrıca bk. Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet I* , s. 94.

[55]Serahsî'nin ifadesiyle sünnet, "dinde takip edilen yol"dur [Serahsî, *Usûl*, I, 113. Ayrıca bk. İbn Abidîn, I, 103]. Nureddîn Itr da, İslâmî geleneğe göre mutlak manada sünnetin "İslâm yolu" anlamına geldiğini belirtmektedir, [Itr, *Menhec*, s. 27].

[56]Serahsî mutlak manada, sünnete tabi olmanın, farz ve vacip manasını taşımadığını, ancak, Bayram Namazı, ezan, kamet, cemaatle namaz gibi dinin alametlerinden sayılan sünnetlerin vacip derecesinde olduklarını belirtir [Serahsî, *Usûl*, I, 113]. Konu ile ilgili geniş bilgi için. bk. Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet I*, s.91-95.

Allah'ın farz kıldığı emirlere uymada -özellikle ibadetlerde- peygamberin uygulama modelini kabul edip ona aynen uymak da farz olmaktadır. Bir başka ifade ile namaz kılmak farzdır ve namazın ikinci bir kılınış şekli yoktur. Hz.Peygamber'in ortaya koyduğu kılma şekil ve modelini kabul edip uygulamak da farz olmaktadır[57].

c. Kelâmcılara göre hadis ve sünnet

Kelamcılara göre sünnet, **bid'atın mukabili**dir[58]. Ahlâk ve va'z alimlerinin sünneti tarifleri de kelamcılara uygun düşmektedir. Onlara göre sünnet, **"şer'î aslı olan her şey"**dir[59]. İki tarif aynı gibidir. Çünkü ikisi de şu iki noktada birleşmektedir:

---

[57] Serahsî'nin (ö.490/1096) belirttiğine göre, Henefilerde sünnet, "Resûlüllah'ın ve ondan sonra sahabenin takip ettikleri yoldur". Şafiî ise sünnetten sadece Hz.Peygamber'in yolunu ve sünnetini kasteder, [Serahsî, *Usûl,* I, 113-114; Ayrıca bk. Ünal, *İmam Ebû Hanifenin Hadis Anlayışı,* s. 126] Fakihler, sünnet kavramına, mensub oldukları mezheplere ve benimsedikleri kriterlere göre farklı manalar yüklemiş olmakla beraber, bizzat hangi amaçla kullanıldığı ve ne tür bir işlev yerine getirdiği gerçeği de kavramın yansıttığı manaya doğrudan etkili olmuştur. Zira şer'î hükümlere delil olması açısından ifade ettiği anlam ile bizzat kaynağına bakarak ifade ettiği anlam farklı olmaktadır. Meselâ şeriat örfünde sünnet, Peygamber (s.a.)'den nafile olarak nakledilen ibadetlere ıtlak olunurken, bazan da metluvv ve mu'ciz olmaksızın söz, fiil ve takrirlerini kapsayacak şekilde Resûlüllah'tan sadır olan şer'î delillere ıtlak olunur. Bu durumda genel bir değerlendirme olarak fıkhî manada sünnet, mükellefler tarafından yerine getirilen bir fiilin dinde ifade ettiği hüküm, diğer bir ifade ile fiili yapma gerekliliğinin derecesini mükellefe yansıtan bir kriter olmaktadır. Kavramın bellibaşlı mezheplerin ıstılahında ifade ettiği anlam şöyledir:

a. Şafiîler: Şafiîlerin ıstılahında şer'î bir hüküm olarak sünnet, **"kesin bir taleble olmaksızın matlup olan bir fiili isteyek yapmak"**tır. Mubahta talep olmadığı için tarifteki "matlub" ifadesi **mubahı**; haram ve mekruhta matlup olan ise yasak kapsamındaki fiilleri yapmaktan kaçınmak olduğu, husûle gelmeleri olmadığı için de **haram** ve **mekruhu**; talebin kesin olmaması da **vâcibi** kapsamın dışında bırakmaktadır. Şafiîlerin çoğunluğuna göre sünnet; fıkhî anlamına nisbetle **mendub, müstehab, tatavvu, nafile, rağbet edilen güzel şey** gibi isimlerin müradifidir. Bütün bu isimler onlara göre aynı anlama gelmektedir. Diğer bir tarife göre sünnet, **"faili övülen, terkedini zemmedilmeyen fiil"** olarak ifade edilmektedir. Bazı şafiîler de, Hz. Peygamber'in devamlı olarak yaptığı mendup fiillere **sünnet**, bir veya iki kere yaptığı fiiller gibi, devamlı yapmadığı fiillere de **müstehab** demişlerdir. **Tatavvu** ise mukellefin ihtiyarı ile yaptığı mendup fiildir. Bütün bunlar mendub, nafile ve merğub fiiller kapsamındadır. Tariflerdeki farklılıklar lafzîdir ve isimlendirmeye aittir. Bazıları kabul etmese de her üç menduptan biri (sünnet, müstehab, tatavvu) diğeri ile isimlendirilebilmektedir. Çünkü bunlardan herbirine dinde yol, adet demek yanlış olmaz [Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne,* s. 51-53].

b. Hanefiler: Hanefilere göre sünnet **"Hz.Peygamber'in özürsüz terketmekle beraber yapmaya devam ettiği fiil"**dir. "Yapmaya devam ettiği" ifadesi **haram, mekruh, mubah** ve **nafileleri**; "bazan terketmek" de hiç terketmediği **farz** ve **vacibi** kapsamın dışında bırakmaktadır. Bazı hanefîler sünneti, **"Peygamber ve raşit halifelerin veya onlardan bazılarının ortaya koyup farz ve vacip olmaksızın mükelleften yerine getirilmesi istenen dinî yol"** olarak ifade etmişlerdir.

c. Malikiler: Mağribli malikilerin ıstılahında sünnet; **"yapanı sevap kazanan, terkedeni cezalandırılmayan fiil"** dir. Bazıları buna mendup adını verirler. İbn Rüşd müstehab adını verir. Üç mertebesi vardır: Sırayla sünnet, fazilet ve nafile. Bu üç mertebe bu tertip üzere sevap ve fazilet bakımından farklıdırlar. Bazılarına göre sünnet **"Peygamberin yapıp cemaatın içinde izhar ettiği ve yapmaya devam edip de herhangi bir delilin vacip olduğuna delâlet etmediği fiil"**dir. Bağdatlı malikilerin ıstılahında sünnet **"kesin bir taleble olmaksızın matlup olan bir fiili isteyek yapmak"**tır.

d. Hanbeliler: Hanbelilerin sünnet hakkında iki ıstılahları vardır: Birincisi **"yapanı sevap alan terkedeni cezalandırılmayan fiil"**dir. Mendub, müstehab, tatavvu, taat, nafile, kurbet, rağbet edilen güzel şey, ihsan, fazilet ve efdal kelimeleri ile eş anlamlıdır. Diğer bir ifadeye göre sünnet mendubun bir çeşididir. Mendubun en yüksek derecesi sünnet, sonra fazilet, sonra nafile gelir. Şevkânî, sünnetin bid'atın mukabiline ıtlak olunduğunu belirtmektedir. Fülan ehli sünnettendir derken bu tür bir mana kastetmektedirler. Nitekim Peygamberin yaptığına uygun iş yapana fulan sünnet üzeredir denir. Ayrıca söz konusu fiil hakkında Kur'an'da herhangi bir nassın yer alıp almaması farketmemektedir. Peygamerin yaptığına aykırı bir iş yapan için de fülan bidat üzeredir denir [Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne,* s. 65-68].

[58] Abdü'l-âzîm, *Dirâsât,* s. 28. Ayrıca bk. Şatıbî, *Muvafakât,* IV, 4; Accâc, *es-Sünne,* s. 18; Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne,* s. 68; Koçyiğit, *Hadis Istılahları,* s. 401; Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü,* s. 141. Bazan fıkıhçılar hadisi bu manaya ıtlak ederler [Şevkânî, İrşad, I, 155; Accâc, es-Sünne, s. 18]

[59] Abdü'l-âzîm , *Dirâsât,* s. 28.

1. Şer'î aslı olan her şey sünnettir. Bu ifade Kitap ve Sünnet'i kapsar.

2. Şerî aslı olmayan her şey bid'attır.

Mesela bir kimse Hz.Peygamberin davranışına uygun harekette bulunduğu zaman "falan kişi sünnet üzeredir" denilir. Yine bir kimse Hz.Peygamber'in davranışına uygun hareket etmediği zaman "falan kişi bid'at üzeredir"[60]denilir[61].

d. Hadisçilere göre hadis ve sünnet

Bazı muhaddisler hadisi **"Peygamber (s.a.)'e izafe edilen şey"**[62] diye tarif ederek genel bir ifade kullanmış, hadis kapsamına giren unsurlar belirtilmemiştir. İbn Hacer (ö.852/1447) hadisin şeriat örfünde bu manaya geldiğini belirtmektedir[63].

Bu tanım -hüküm ifade etsin etmesin- Peygambere ait olan her şeyi kapsadığı gibi, zaman olarak bi'set öncesini de kapsar[64]. Onun için bazı alimler sünnetin tanımında **"sîret"**e de yer vermişlerdir[65]. Bu sîret, ister Hirâ Mağarası'nda inzivaya çekilip ibadet veya tefekkür etmesi gibi bi'setten önce olsun ister sonra olsun farketmemektedir[66].

Kimileri de **söz** ve **fiil**den sonra peygambere izafe edilenler gurubunda ***"ahvâl"*** ini zikretmiş, ancak ahvâlin ihtiyarî olması durumunda fiile dahil olduğu, aksi ise dahil olmadığı belirtilmiştir[67]. Çünkü ihtiyarî olmayan ahvâlin bizi ilgilendiren bir hüküm yönü bulunmamaktadır. Burada anlatılmaya çalışılan *"ahvâl"*, *"vasf"* ın karşılığı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bazı tariflerde **"söz, fiil** ve **vasıf"**[68] ifadeleri kullanılmış, vasıf bazan ahvâl gibi mutlak bazan da **"hılkî veya hulukî vasıf"** şeklinde tafsîl edilmiştir[69]. Ahvâlin ihtiyarî ve gayrî ihtiyarî ayırımı "hilkî ve hulukî" ifadeleriyle örtüşmektedir. Çünkü "hulukî vasıf" tamamen ihtiyârî iken "hılkî vasf"ın ihtiyarî bir yönü bulunmamaktadır.

Burada şunu da belirtelim ki, vasfın hadis ya da sünnet kapsamına alınması usûlculere göre değil hadisçilere göredir[70]. Ahlâkla ilgili vasfın sünnet kapsamında yer alması tabiîdir. Buna itiraz eden de yoktur. Fakat tariflerde vasıf bazan açıkça zikredilmiş

---

[60]Accâc, *el-Muhtasar*, s. 19. Ayrıca bk. Şatıbî, *Muvafakât*, IV, 4.

[61]Fıkıhçıların şu sözleri de buna örnek verilebilir: Onlar, bir adamın, karısını hayızlı değilken boşaması durumunda "bu sünnet olan bir boşamadır", hayız halinde iken boşaması durumunda da "bu bid'at olan bir boşamadır" derler [Accâc, *el-Muhtasar*, s. 19].

[62]İbn Salah, *Mukaddime*, s. 193; Suyûtî, *Tedrîb*, I, 42; Tehânevî, *Yeni Usûl-i Hadis*, s. 28.

[63]Suyûtî, *Tedrîb*, I, (?) 42; Krş. Subhî Salih, *Hadis İlimleri*, s. 2.

[64]Cezâirî, *Tevcih*, s. 37; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 17. "Bi'set öncesi" ifadesi, peygamberlikten öncesi bütün ahvâlini içine alır. Böyle olması, bi'set öncesi ve sonrasında masum kabul edilmesi esasına dayanır [Accâc, *el-Muhtasar*, s. 17].

[65]Accâc, *el-Muhtasar*, s. 16, 19, *Sünne*, s. 16. İbn Teymiyye, "Nebevî hadis, mutlak olarak zikredildiğinde nübüvvetten sonra Hz.Peygamber'den nakledilen söz, fiil, ve ikrarlarıdır. Onun sünneti bu üç şekilde sabit olur. Bu bir haberse bunu tasdik etmek vacip olur. Vacib, haram veya ibâhe cinsinden bir teşrî ise ona ittiba vacib olur" demektedir [Kâsimî, *Kavâid*, s. 62].

[66]Kâsimî, *Kavâid*, s. 64; Accâc, *el-Muhtasar*, 16, *es-Sünne*, s. 16

[67]Cezâirî, *Tevcih*, s. 37.

[68]Kâsimî, *Kavâid*, 61.

[69]Itr, *Menhec*, s. 26-27.

[70]Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne*, s. 76.

bazan da zikredilmemiştir[71]. Vasfın açıkça zikredilmediği tanımlarda bu tür vasıflar -temelde bir davranış biçimi olduğu için- fiil kapsamı içerisinde kabuledilmiştir[72]. Vasıf ahlâkî bir davranış olarak ele alındığında fiil kapsamı dışında düşünülmesi ve ikinci kez tarifte yer alması da zaid gözükmektedir. Eğer fiil temelde bir davranış olan ahlâkî vasfı da kapsıyorsa o zaman tanımlarda vasıf neden ayrıca zikredilmiştir sorusu akla gelmektedir. Buradan hareketle belki şunu söylemek mümkündür: Mutlak olarak zikredilen vasıf kavramından ahlâkî davranışlardan ziyade -özellikle hadisçiler nezdinde- muhtemelen yaratılış vasfı kastedilmiştir. Çünkü ahlâkî vasıf fiil kapsamında yer alacağına göre ayrıca zikredilen "vasıf"ın başka bir anlam ifade etmesi zorunluluğu doğmaktadır. Bazı çağdaş alimlerin, hadis veya sünneti tarif ederlerken vasıf kavramını, **"hılkî veya hulukî vasıf"** şeklinde açarak zikretmeleri, bunu doğrular mahiyettedir.

Bütün bu tarif ve izahlar peygambere aidiyet noktasında ve hadisçilerin ıstılahına göredir. Bu bağlamda hadisçilerin en yaygın tarifi **"söz, fiil, takrîr** veya **vasıf** olarak Peygamber (s.a.)'e izafe edilen her şey"[73] şeklinde yapılanıdır.

Bu tanım aslında, **"hadis Peygamber (s.a.)'e izafe edilen her şeydir"** şeklindeki tarifin bir nevi açılımı; hadis veya sünnete Resûlüllah'a izafeten yapılan tariflerin de en kapsamlısı olmaktadır. Ancak sünnette asl olan ittiba olduğu için bi'set öncesini kapsamın dışında tutmak gerektiğini söyleyenler de vardır[74].

Yukarıdaki tariflere göre sahâbeye izafe edilen **mevkuf hadis** ile tabiîne izafe edilen **maktû hadis** kapsama dahil değildir. Kirmânî ve Tîbî bunların hadis kapsamına dahil edilmemesi görüşündedirler[75]. Ancak bazı muhaddislerin ıstılahında hadis/sünnet sadece peygambere izafe edilen şey iken, çoğunluğa göre sahabe ve tabiîne izafe edilenlere de teşmil edilmiştir[76]. Bu manada hadis veya sünnetin tercih edilen en geniş tarifi; **"söz, fiil, takrîr, yaratılış veya ahlâkla ilgili sıfat olarak peygambere (veya sahâbe ve tabiîne) izafe edilen her şey"**[77] olarak yapılanıdır. Ancak burada şunu da ilave etmek gerekir ki, sahâbe ve tabiîne ait olanlar, mutlak bir ifade ile değil de **mevkuf** veya **maktû'** kaydıyla peygambere ait olanlardan ayırt edilmişlerdir.

İbn Hacer Resûl-i Ekrem'in **"hemm"**lerini/yapmayı arzu edip de bazı sebeplerden dolayı yapmadıklarını da sünnetin kapsamına dahil ederek konuya farklı bir boyut kazandırmıştır[78].

---

[71] Kâsimî, *Kavâid,* 35-38; Cezâirî, *Tevcih,* 2.

[72] Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne,* s. 76. Kimileri de fiillerin sıfatlara teşmil edilmesini doğru bulmaz. Usûlcülere göre sıfatlar sünnete dahil değildir. Bk. aynı yer; Kâsimî, *Kavâid,* s. 62.

[73] Kâsimî, *Kavâid,* s. 61; Cezâirî, *Tevcih,* I, 254.

[74] Kâsimî, *Kavâid,* s. 62.

[75] Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne,* s. 56-57. Mevkuf hadisin hükmü konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Hanefilerden Râzî, Serahsî (ö.490/1096) ve müteahhirîn âlimler, birer görüşlerinde de İmam Mâlik (ö.179795/: ve Ahmed b. Hanbel'e (ö.241/855) göre mevkuf hadis hüccettir. Bazı hanefiler ve İmam Şafiî'ye (ö.204/819) göre hüccet değildir. Çünkü sahabenin kendi ictihadı sonucu ya da Hz.Peygamber'den değil de başka birinden duymuş olma ihtimali vardır [Itr, *Menhec,* s. 328].

[76] Kâsimî, *Kavâid,* s. 62; Itr, *Menhec,* s. 28.

[77] Itr, *Menhec,* s. 27; Çakan, *Hadîs Usûlü,* s. 25; Accâc, *es-Sünne,* s. 22.

[78] "Sünnet, Peygamberden gelen söz, fiil, takrir ve hemmleri/yapmayı düşünüp yapmadıklarıdır [İbn Hacer, *Feth,* XIII, 208]. Takrîr ve hemmleri, itikad ve iradeler gibi onun kalbî fiillerindendir.

Bazılarına göre hadis, "Hz.Peygamber'e ait **söz, fiil** ve **takrîlerin**/ tasviplerin kendisi değil, yazı ile tesbit edilen ve bizlere nakledilen şekilleridir"[79].

-Bi'setten önce olsun veya sonra olsun ya da şer'i bir hükmü ispat etsin veya etmesin- peygamberden nakledilen her şeyi ele aldığı[80] için hadisçilerin ıstılahındaki sünnet diğerlerikinden daha şumüllüdür.

3. Tarifler Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Buraya kadar derlediğimiz bilgilerde görüldüğü gibi değişik kesimlerde farklı manada kullanılan sünnet kavramı, ilmî branşların kendi ilgi alanları ve icra ettikleri fonksiyona göre yorumlanmıştır. Ancak kavrama yüklenen mana ile aynı mananın farklı bir şekilde yorumlanmasını birbirine karıştırmamak lazımdır. Yani farklılık, bir yandan sünnet kavramına yüklenen manada, diğer yandan da aynı mananın yorumlarında söz konusu olmaktadır.

Mana yönüyle sünnet kavramına iki değişik anlam yüklenmektedir:

1. Sünnet, Kur'an'ın dışında[81] **"Hz. Peygamber'den sadır olan her şey"**dir[82]. Burada mesele sadece kaynak itibarı ile ele alınmakta ve peygamber kaynaklı olma esasına dayanmaktadır.

İlgi ve uğraş alanına sünnetin dahil olduğu bütün ilmî branşlar, sünnetin peygamber kaynaklı olma noktasında görüş birliği içindedirler. Fakat sünnetin kapsamı konusunda biraz da ilmî branşların zorunlu bir neticesi olarak farklı görüşler ileri sürülmüştür.

a. Mesela fıkıh usûlcüleri sünnette peygamber kaynaklı olmayı esas almakla beraber peygambere izafe edilen her şeyi bu kapsama dahil etmezler. Çünkü onlar meseleyi sadece şer'î hükme medar olma açısından ele almakta, böylece sünnetin kapsamını irade ile uyulabilecek hususlar ile sınırlandırmakta, netice itibarı ile de sünneti bu kapsama giren Hz. Peygamber'in **söz, fiil** ve **takrîr**lerinden ibaret saymaktadırlar. Hükme medar olanlar da sadece bu kapsama girenlerdir.

b. Hadisçiler fıkıh usûlcülerinden iki noktada ayrılmaktadırlar. Birincisi; hadisçiler kaynak itibarı ile sadece peygamberden sadır olan hususları değil, hadis literatüründe mevkûf hadis diye isimlendirilen sahabe kaynaklı hususları ile maktû hadis diye isimlendirilen tabiîn kaynaklı hususları da sünnet kapsamına almaktadırlar[83]. Ancak sünnet tabiri sahabe ve tabiîn için söz konusu olduğunda Peygambere ait sünnetten ayırt edilmesi için *"mevkûf"* veya *"maktû'"* ifadeleri ile takyid edilmektedir. İslâmî terminolojide sünnet dendiğinde ilk akla gelen Hz.Peygamber'in sünnetidir[84].

---

[79]Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 26; Koçkuzu, *Hadis Tarihi*, s. 14.
[80]Accâc, *es-Sünne*, s. 15.
[81]Abdülhâlik, *Hücciyyetü's-sünne*, s. 68.
[82]İbn Salah, *Mukaddime*, s. 193; Suyûtî, *Tedrîb*, I, 42.
[83]Itr, *Menhec*, s. 27; Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 25.
[84]Bk. Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet I*, s. 70. Burada söz konusu olan mesele sahabe ve tabiîn kaynaklı hususların delil olarak kabul edilip edilmemesi değil, sünnet vasfı verilip sünnet kapsamında kabul edilip edilmemesidir.

Hadisçileri böyle bir görüşe sevkeden etken, Kur'ân-ı Kerîm'de onları öven bir çok ayetin[85] yanısıra, Hz. Peygamber'in *"Ümmetimin en hayırlısı benim çağdaşlarımdır. Sonra onları takip edenlerdir; daha sonra da onları takip edenlerdir"* [86] şeklinde irad buyurduğu hadisidir.

Hadisçiler ayrıca burada sahabenin Peygamberle içiçe yaşadığını, onların yaşantısı ile Peygamberin yaşantısının adeta özdeşleşdiğini, dolayısıyla sözlü olarak "şu uygulama sünnettir" demeden fiilî olarak ortaya koydukları bir uygulamanın peygamberî bir uygulama olabileceğini hesaba katmış, sahâbe uygulamalarını onun için sünnet kapsamına dahil etmişlerdir[87]. Hatta o kadar ki, Muvatta' sahibi İmam Malik (ö.179/795), -çelişmesi durumunda- Medine halkının uygulamalarını sözlü hadise tercih etmiştir[88]. Bütün bu gerçeklerden hareketle vahiy kesilip Resûlüllah'ın vefatının üzerinden uzun zaman geçince, selef-i sâlihine benzemek de bir nevi sünnete ittiba sayılmıştır[89].

Hadisçilerin bu mantık ve düşünceleri son derece doğru ve makul olmakla beraber hadis literatüründe mevkûf hadis diye geçen sahabe sözü ve uygulamaları bizatihi hüccet değildir[90]. Ancak sahabîler her hususta örnek alınabilirler. Kur'an ve Sünnet'e ters düşmeyen her güzel söz ve uygulama zaten örnek alınabilmektedir. Ancak nass gibi mutlaka uyulacak anlamına gelmez. Zaten fıkıhçıların sahabe sözü ve uygulamalarının delil kabul edilip edilmediği konusundaki görüşleri de farklıdır[91].

Tabiîlere izafe edilen hususların sünnet kapsamına dahil edilmesi, yukarıdaki hadisin yanısıra sahâbe ile içiçe yaşamaları, onlardan sonra peygambere en yakın ve en hayırlı bir nesil olmaları, Kur'an'da da *"öne geçen ilk muhacirler ve ensar ile onlara güzellikle tâbî olanlar..."* [92] şeklinde nesil olarak açıkça övülmeleri sebebiyledir denebilir. Ancak hadis literatüründe maktû hadis diye ifade edilen tabiîn sözü ve uygulamaları sahabede olduğu gibi bizatihi hüccet değildir[93]. Ayrıca bir tercih ya da bir sıralama söz konusu olacaksa elbette sahâbeden sonra gelirler. Nitekim Ebû Hanife (ö.150/767) de bu konuda şöyle demektedir: "Resûlüllah'tan gelen hadislerin başımızın üstünde yeri vardır. Sahabeden gelenlerde muhayyeriz: Seçer birini tercih ederiz; fakat toptan terketmeyiz; başkalarına ait olan hüküm ve ictihadlara gelince bizde onlar gibi -ilim- adamlarıyız"[94].

Hadisçilerin fıkıh usûlcülerinden ayrıldıkları ikinci nokta, kaynak itibarı ile Hz. Peygamber'den sadır olan şeyleri sadece söz, fiil ve takrîrlerle sınırlı tutmamalarıdır. Onlar Hz. Peygamber'in şer'î delillere ***"kaynak"*** olmasından ziyade, ***"aidiyet"i*** esas alarak, hükme medar olmasına bakmaksızın Peygamber'e ait olan her şeyi sünnet

---

[85] Msl. bk. el,Bakara (2) 143, Âl-i İmrân (3) 110, et-Tevbe (9) 100, el-Feth (48) 29.
[86] *Buhârî*, Fedâilü's-sahâbe 1, Şehâdât 9, Rikâk 7; *Tirmizî*, Fiten 45, Şehâdât 4, Menâkıb 56; İbn Mâce, Ahkâm 27; Ahmed b. Hanbel, I, 378, 417, 434; II, 228; IV, 267.
[87] Şatıbî, *Muvafakât*, IV, 4.
[88] Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 97.
[89] Subhî Salih, *Hadis İlimleri*, s. 6.
[90] Ahmed Nâim, *Tecrid (Mukaddime)*, I, 135.
[91] Bk. Itr, *Menhec*, s. 328.
[92] et-Tevbe (9) 100.
[93] Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 121.
[94] el-Mekkî, *Manâkıb*, I, 71. Ayrıca bk. Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 191.

kapsamına alırlar. Dolayısıyla hadisçilere göre yaratılışla ilgili sıfat olarak Peygambere izafe edilen şeyler de, sünnetin kapsamına dahil olmaktadır.

2. Sünnet kavramı, fıkıh literatüründe ibadet ve amellere verilen hükümlerden farz ve vacipten sonra gelen bir hüküm ifade eder[95]. Daha açık bir deyişle sünnet; "mendub", "nafile", "sünnet", "tatavvu", "müstehab", "ihsan", gibi kavramlarla ifade edilip Şârî'in kesin olmayarak yapılmasını istediği iş; veya failine yaptığı zaman mükâfat verilen, terkettiği zaman ceza gerekmeyen fiildir[96]. Yani sünnet/mendub öyle bir ödevdir ki, onu yapan şer'an övülür, terkeden kınanmaz[97]. Bazı Şiî fakihleri sünneti/mendubu, "terkedilmesi câiz olmakla beraber yapılması üstün olan şeydir", diye tarif etmiştir[98]. Bu tarif sünneti/mendubu daha iyi açıklamaktadır; ancak "yapılması üstün" sözünden kesinlik manası çıkarılmamalıdır[99]. Burada sünnet, tamamen, yapılan bir fiilin gereklilik derecesini belirten bir kriter olmaktadır.

4. Yaratılış Vasfının Sünnet Kapsamına Alınması

Yaratılış vasfının sünnet kapsamına alınması iki sebepten biri ile olması muhtemeldir:

1. Hadisi veya sünneti tanımlamada yaratılış vasfına yer verenler tariflerini hadis mecmualarının kapsadığı bilgi esasına dayandırarak bütün bilgi malzemesini kapsayacak şekilde yapmış oldukları gözükmektedir. Yani önce bir tanım yapıp sonra da malzemeyi ona göre toplamak değil, peygambere ait olma esasına dayalı olarak ona izafe edilenlerle peygamberî malzemeyi yorumlamada sahabe ve tabiîne ait olan gerekli her şey toplanmış sonra da bu malzemeyi kuşatacak şekilde bir tanımlama yoluna gidilmiş gözükmektedir. Çünkü hadisçilerin tanımı "hükme medar olma" esasına değil, "ait olma" esasına dayandırılmıştır. Mevcût hadis mecmualarının Hz.Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinin yanısıra, yaratılış ve ahlâkla ilgili sıfatlarına, sîretine, hatta ona ait olan bu malzemenin bir nevi yorumu demek olan sahâbe ve tabiînin söz ve uygulamalarına da yer vermeleri bunu gösterir. Görüldüğü gibi burada sünnetin fonksiyonel manasından ziyade aidiyet esasına dayalı her türlü bilgiyi kapsayacak şekilde bir tanımlama yoluna gidilmiştir.

Aslında yaratılış vasfının neden tarife alındığından ziyade bu tür malzemenin hadis mecmualarına neden alındığını tahlil etmek gerekir. Uymaya veya örnek almaya mahal teşkil etmeyen peygambere ait bu tür bir bilgiyi gelecek nesillere aktarmanın amacı veya faydası ne olabilir?! Hal böyle olunca ister istemez başka ihtimalleri düşünme mecburiyeti doğmaktadır.

2. Yaratılış vasfıyla ilgili bilgiler iradî olarak uyulacak veya örnek alınacak bir özellik taşımamakla beraber, iradî olarak uyulacak hususların anlaşılmasına dolaylı olarak katkı sağladığı kanaatindeyiz. Hadisçilerin bu tür bilgileri mecmualarına alırken böyle bir amacı hedeflediklerine dair kayda değer bir bilgiye tarafımızca raslanılmış olmamakla beraber ihtimal dışı olduğu da söylenemez. Yoksa herhangi bir fayda ümit

[95]Bk. Abdlhâlik, *Hücciyyetü's-sünne*, s. 51.
[96]Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 30.
[97]Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 30.
[98]Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 30.
[99]Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 30.

edilmeden sırf bir bilgi olsun diye bu bilgilere yer vermenin ne anlamı olabilir?!. Kanaatimizce burada iki amaç hedeflenmiş olabilir:

a. Peygamberi bir beşer olarak algılamak böylece tevhîdin korunmasına yardımcı olmak,

b. Böyle bir algılama neticisinde sünnetin daha iyi anlaşılma ve yorumlanmasına katkı sağlamak.

B. TANIMIN AYETLERLE TEMELLENDİRİLMESİ

Kur'ân-ı Kerîm Peygamberi bize **"üsve-i hasene/güzel örnek"**[100] olarak takdim etmektedir. Numune takdiminde asl olan "üsveye uymak"tır. Örnek alma sadece fiillerde değil, sözlü olarak öngörülen prensip ve doğrulama anlamına gelen takrirlerde de sözkonusudur.

1. Sözlü Sünnetin Temellendirilmesi

Tarifte peygamberden sadır olanlar; **sözler, fiiller, takrirler ve vasıflar** şeklinde dört grup olarak ele alınmaktadır. Yani sünnetin kavlî olanı vardır, fiilî olanı vardır, takrîrî olanı vardir, vasfî olanı vardır. Kavlî sünnet, Hz. Peygamber'in çeşitli maksat ve münasebetlerle söylediği sözlü hadisleridir[101]. Sözlü sünnete uymanın gerekliliğini belgeleyip temellendiren âyetlerin sayısı oldukça fazladır[102]. Kur'an'da **"Allah'a itaat ediniz!"** emrinden sonra peygambere itaatı emreden pek çok âyet vardır[103]. "İtaat etme" emri ise, "sözlü sünnete uyma"yı öncelikle içine alır.

2. Fiilî Sünnetin Temellendirilmesi

Fiilî sünnet ise Hz. Peygamber'in fiilî olarak sergilediği davranış ve uygulamalardır[104]. Peygamberin fiillerinin tümü uyma kapsamına girip girmediği ayrı bir konudur[105]. Detayı gerektiren bu konuya girmeyeceğiz. Ancak şu kadar var ki, **"Bana tâbi olunuz!"**[106], **"Ona uyunuz!"**[107] âyetlerinde yer alan uyma emri, öncelikle fiilî sünnete uymanın hem gerekliliğini ortaya koymakta hem de Kur'an'daki temelini oluşturmaktadır.

---

[100] el-Ahzâb (33) 21. Ayet şöyledir: *"Andolsun ki, Resûlüllah'da, sizin için Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için en mükemmel bir örnek vardır".*

[101] Hallaf, *Usûl,* s. 36; Accâc, *el-Muhtasar,* s. 16, *es-Sünne,* s. 16.

[102] Msl. bk. en-Nisâ (4) 59, 65, 80; el-Haşr (59) 7, vdğ.

[103] Âl-i İmrân (3) 32, 132; en-Nisâ (4) 59; el-Mâide (5) 92; vdğ. Msl.: *"De ki: Allah'a ve Resûlüne itaat edin! Eğer yüz çeviririlerse bilsinler ki Allah kafirleri sevmez"* [Âl-i İmrân (3) 32].

[104] Hallaf, *Usûl,* s. 36; Accâc, *el-Muhtasar,* s. 16.

[105] Meselâ ümmet **"hasâis"** ile ilgili konularda peygambere uymakla mükellef olmadığı gibi bazı hususlarda uymak da haramdır. Geniş bilgi için bk. Ağırman, *Sünnet'te İtaat,* Marmara Ün. Sosyal Bil. Enstitüsü, İstabul 1995, s. 218-224, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *"Hz. Peygamber'e İtaatın Sınırı"* Cumhuriyet Ün. İlâhiyat Fak. Dergisi, s. 65-75, Sy. 1, Sivas 1996. Hz.Peygamber'in hasaisini konu alan müstakil bir eser için bk. Suyûtî, *Hasâisü'l-kübrâ,* I-III cilt. Ayrıca Hz.Peygamber'in davranışlarının bağlayıcılığı ile ilgili geniş bilgi için bk. Karaman, *İslâmın Işığında Günümüz Meseleleri,* II, 439-457; İbn Aşur, *İslâm Hukuku Felsefesi,* s. 47-65; Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet I,* s. 79-95.

[106] Âl-i İmrân (3) 31. Ayet şöyledir: *"(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız* ***bana uyunuz*** *ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın..."* [Âl-i İmrân (3) 31].

[107] el-A'râf (7) 158. Ayet şöyledir: *"De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi Allah'ın (gönderdiği) elçiyim. Ondan başka tanrı yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyleyse Allah'a ve Onun ümmî Resûlüne, Allah'a ve Onun kelimelerine gönülden inanan Resûlüne iman edin ve* ***ona uyun*** *ki doğru yolu bulasınız".*

3. Takrîrî Sünnetin Temellendirilmesi

Takrîrî sünnet de Hz. Peygamber'in, huzurunda veya gıyabında sahabeden sadır olan söz veya fiile muttali olup da susması ya da kabul ettiğini belirten herhangi bir ikrarın tezahür etmesi şeklinde oluşan sünnettir[108].

Hz. Peygamber'in takrîrlerinin uyma kapsamına dahil olup olmadığını âyetlerle şu şekilde temellendirmek mümkündür: Hz. Peygamber'in en önemli görevi hakkı tebliğ etmek[109], anlatmak[110] ve tevhidin ikamesi için mücadele etmektir. Bundan dolayıdır ki müslümanların arasında herhangi yanlış bir sözün söylenip veya bir fiilin işlenip de muttali olması durumunda peygamberin ona ses çıkarmaması mümkün değildir. Bu, tebliğ görevi ve peygamberlik vasfıyla bağdaşmaz. Şayet o böyle bir şey karşısında susmuşsa, bu onun doğruluğunu kabul ve tasdik etmesi anlamına gelir. Artık uyma açısından bunun sözlü veya fiilî sünnetten farkı yoktur; -sözlü veya sözsüz- Hz. Peygamber'in tasvîbinden geçmekle sünnetleşmiştir. Dolayısıyla -sözlü veya fiilî olarak- hangi sünnet kısmına giriyorsa, yukarıdaki âyetlerle temellendirilmiş olmaktadır.

Bütün bunları hem aklî hem naklî delillerle izah etmek mümkündür. Her üçü -söz, fiil, takrîr- de irade ile uyulabilecek hususlardır. Yukarıda belirttiğimiz gibi fıkıhçılar meseleyi uyma noktasından ele almış, tariflerini de buna göre yapmışlardır. Meşele sadece uyma noktasından ele alındığında, doğru olan da budur, denebilir. Fakat hadisçilerin yaptığı tarifin farklı olduğunu görmüştük. Onlar sünnetin kapsamını geniş tutarak Hz. Peygamber'in **"söz, fiil ve takrîrleri"**nin yanısıra, **yaratılış veya ahlâkla ilgili sıfat olarak Peygambere izafe edilen şeyler"**i yani peygamberin hilye[111] ve şemâilini[112] de sünnet/hadis kapsamına almışlardır. Bunu sünnet bağlamında âyetlerle nasıl temellendirebiliriz?

---

[108]Hallaf, *Usûl*, s. 36-37; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 16-17, *es-Sünne*, s. 17.

[109]el-Mâide (5) 67. Ayet şöyledir: *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun..."*.

[110]en-Nahl (16) 44. Ayet şöyledir: *"...İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için sana da bu Kur'an'ı indirdik..."*. Kâsimî, *Kavâid*, s. 111; Ahmed Nâim, *Tecrid (Mukaddime)*, I, 135.

[111]Sözlükte süs, zînet, sıfat, sûret, hey'et, görünüş anlamına gelen hilye; kişinin vasfı, yaratılışı ve şekli demektir [İbn Manzûr, *Lisân*, XIV, 194-196]. Kur'ân-ı Kerîm'de süs, zînet manasında kullanılmıştır [en-Nahl (16) 14; el-İnsân (76) 21]. Daha sonra Hz.Peygamber'in vücut yapıları ve güzel sıfatları hakkında kullanılan bir tâbir olmuştur [Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 842]. Bu durumda hilye şemâilin bir bölümüdür. Diğer bir ifade ile her hilye bir şemâildir, fakat her şemâil hilye değildir.

[112]Şemâil sözlükte karakter, kişilik; iyi, hoş, seçkin hususiyetler; güzel, temiz, râzı olunmuş ahlâk; kişinin yaratılışı anlamındadır [İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 369. Ayrıca bk. Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 377; Aydınlı, *Hadîs Istılahları Sözlüğü*, s. 144]. Istılah olarak kullanımı epey sonralara raslayan eş-Şemâil kelimesi, en-Nebhanî'nin (ö.1350/1932) ifadesiyle hadis alimlerince hakiki manası itibariyle Hz.Peygamber'in ahlâkı, mecazen de bedeninin tasviri (eşkâli) hususunda kullanılmıştır [en-Nebhânî, *Vesâil*, s. 8]. Ancak müstakil olarak oluşturulan şemâil eserlerine bakıldığında bedenî vasıfların şemâilin bir parçasını oluşturduğu görülür. Şemâil daha şümüllü olup hem ahlâkî vasıfları hem de bedenî vasıfları içerir. En özlü bir ifade ile Hz.Peygamber'in beşerî yönünü ele alır demek daha doğru olur. Ahlâkî vasıflar irâdî olarak örnek alınabilecek hususlar iken bedenî vasıflar bunun aksidir. Peygamberi daha iyi tanıma adına bu tür bilgiler hadis mecmualarında yer almış daha sonra müstakil eserlere konu edilmişlerdir. İlk şemâil yazarlarından et-Tirmizî (ö.279/892), eserine Hz.Peygamber'in bedenî tasviri, kullandığı eşyaları, oturup kalkması, yemek yemesi, konuşma tarzı, konuşma adâbı, ibadetleri, ahlâkı, ömrü ve vefatı hakkındaki bazı hadisleri toplamış, eserine de eş-Şemâilü'n-Nebeviyye ve'l-Hasâisu'l-Mustafaviyye" adını vermiştir. Görüldüğü gibi eserde Hz. Peygamber'in beşerî yönü ele alınmıştır. Tirmizî gibi bazı İslâm alimleri şemâil kelimesini sözlük manasından alarak bir şahsın hayatının beşerî ve bedenî yönlerini ifade eden bir ıstılah haline getirmişlerdir [Msl. bk. İshak b. İbrahim. es-Serahsî'nin (ö.429/1038) Şemâilü'l-etkıyâ'sı (Zehebî, Tezkire, III, 101); Ali b. Ukayl el-Bağdâdî'nin (ö.513/1119)

4. Vasfî Sünnetin Temellendirilmesi

Hılkî vasıf Hz.Peygamber'in nübüvvet mühründen tutun da yüzündeki kırmızılığa, boyu, rengi ve tebessüm şekline varıncaya kadar yaratılışla ilgili bütün sıfatlarını kapsar. Hulukî vasıf ise Hz.Peygamber'in şemailini kapsar[113].

Sünnet'te asl olan ümmetin ona uymasıdır. Ancak yaratılışla ilgili vasfa nasıl uyulacak ve bu tür bir sünnet uyma kapsamına nasıl alınacaktır?!. Yaratılış vasfı tamamen Allah'ın iradesine bağlı ve ait iken, birinin diğer bir başkasının yaratılış şekil ve ölçülerine uyması mümkün müdür? Mümkün değil ise iradeyi ilgilendirmeyen bu tür bir vasıf sünnetin/hadisin tarifinde niçin yer almıştır? gibi sorular ister istemez akla gelmektedir. Çünkü ahlâkla ilgili vasfa uymayı **"üsve"** ve **"ittibâ"** kapsamına almak ve buna uymayı bu şekilde âyetlerle temellendirmek mümkün iken, yaratılışla ilgili vasfa ne uymak ne de uyma açısından âyetlerle temellendirmek mümkün gözükmektedir. Dolayısıyla bu hususu ele almadan önce "yaratılış vasfı"nın tarifte yer alma ihtimallerini değerlendirmek gerekir.

Hadisçilerin sünnet tarifinde yer alan "vasf/sıfat" kavramını âyetlerle dolaylı olarak temellendirmeye çalışırken biri **tevhîdi korumaya** diğeri de **sünneti anlamaya** dolayısıyla **uymaya sağladığı dolaylı katkı** yaklaşımıyla ele alacağız.

a. Yaratılış vasfının tevhîdin korunmasındaki rolü

Peygambere itaat ve ittibayı, dolayısıyla sünnetine uymayı emreden âyetlere bakıldığında, hadisçilerin peygamberin "yaratılış vasfı"nı sünnetin kapsamına dahil etmelerinin sebebi daha iyi anlaşılacaktır.

Ancak bu arada tevhîd açısından İslâmiyetin genel ruhunu, varlıkların konumunu ve Allah ile insan arasındaki mesafeyi iyi kavramak, konumlarını birbirine karıştırmamak gerektiğini de belirtmek gerekir. Çünkü yaratılışla ilgili vasfın sünnet kapsamına alınması kanatimizce öncelikle itikâd ve tevhîdle alâkalı olmalıdır. Zira peygamberin yaratılış vasıfları her ne kadar uyma ile ilgili değil ise de uymadan da öte tevhidin korunması ve peygamberin bir beşer olarak algılanması açısından daha bir önem arzetmekte, peygamberin ve onun şahsında sünnetin anlaşılma ve algılanması noktasında ümmete verdiği önemli mesajlar içermektedir. Kur'ân'ın, Peygamberi ısrarla

---

Şemâilü'z-zühhâd'ı (Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 54)]. Netice itibari ile şunu söylemek mümkündür: Günümüze kadar ulaşan Resûlüllah'ın şemâili ile ilgil eserlerin muhtevalarında "Hz.Peygamber'in fizyonomisi, bedeni yapısı, karakteri, yaşayışı, giyiniş tarzları ve hususi hayatını tasvir eden" [Okiç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, s. 145; Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 377; Aydınlı, *Hadîs Istılahları Sözlüğü*, s. 144] hadisler yer almıştır. Bu tasvirlerden meydana gelen güzellikler ve kemalâtın birleşmesine diğer bir ifade ile onun bu mükemmel beşerî yönü ve bedenî tavsifinin bütününe "Şemâil'i denir. Peygamber hakkında Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerde **"Ben de sizin gibi bir beşerim"** ifadesinin ısrarla vurgulandığı herkesin mâlûmudur. Bu ifade risâlet vazifesini ilgilendiren hususlar dışında Hz.Peygamber'in de diğer insanlardan farklı olmadığını, imtiyazlı bir hayat sürmediğini, her fâni gibi bir dünya hayatı yaşadığını dile getirmektedir [bk. Bayraktar, Hz.*Peygamber'in Şemâili*, s. 13]. Bizim burada yapmaya çalıştığımız şemâil ile ilgili eserleri konu edinmek değil, muteber ilk hadis kaynaklarında yer alan Hz.Peygamber'in yaratılış vasfıyla ilgili nakillerin yer alması ve bu meyanda hadisçilerin yaptığı sünnet tanımında söz konusu ifadenin yer almasını yorumlamaya çalışmaktır. Şemâil konusu hakkında müstakil Türkçe bir çalışma için bk. İbrahim Bayraktar, *Hz.Peygamber'in Şemâili* (Yayımlanmış doktora tezi).

[113] Accâc, *el-Muhtasar*, s. 17. Hz.Peygamber'in yaratılışı ile ilgili bu tür bilgilere sünnet denir mi? Ya da sünnet denirse ne anlaşılmalıdır? Bu tür bilgiler Peygambere uyma anlamında bir sünnet değildir. Sünnet denmesi peygambere ait bir bilgi olması sebebiyledir.

beşer olarak bildirmesi yanısıra[114], onun yaratılış vasıflarını bizzat görüp beraber yaşayanların nakletmesi, tevhîdin korunmasında daha farklı ve olumlu bir katkı sağlayacaktır. Yoksa bazı insanlar müteşabih ayetlerde yaptıkları gibi onun Kur'an'da belirtilen beşerî vasıflarının bir te'vil yolunu bulur, daha kolay bir şekilde onu bir melek veya farklı bir varlık olarak tanıtmanın çaresini bulurlardı[115]. Onun için peygamberin yaratılış vasıflarını kapsamına alan bu tanım, hem tevhîdî sapmanın bir sübabı durumunda olmakta hem de onun Kur'an'da ısrarla belirtilen beşeriliğini tefsir etmekte ve pekiştirmektedir. Kısaca "nasıl bir beşer?" sorusunun veya "sizin gibi bir beşer"in[116] cevabı, izahı ve canlı örneklemesi olmaktadır[117].

İnanç insanın özünde var olan bir duygudur. Bu duygunun, en ilkel toplumlarda bile *üstün bir güce inanma* ve *ondan yardım dileme* tarzında kendisini göstermesi, inancın fıtrîliğini ortaya koymaktadır. Ancak bu inancın ilâhî iradeye uygun ve tevhîd esasına dayalı bir şekilde devam etmesi her zaman mümkün olmamıştır. Günümüz insanına düşen görev, yaratılıştan gelen bu duyguyu Kur'ân ve onun açıklaması demek olan Sünnet'in belirlediği prensipler doğrultusunda şekillenmesini temin etmektir.

Tüm ilâhî dinlerde olduğu gibi, İslâm dininde de *"Allah'ın birliğine, eşi ve benzeri olmadığına inanmak"* [118] demek olan tevhîd inancı, imanın ana esasını teşkil eder. Çok hassas ölçüler üzerinde kurulmuş kâinattaki mevcud nizam, bu nizamı var eden gücün tevhîdini gerekli kılmaktadır. Bu gerçeği,*"Yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı ikisi de (yer de gök de) bozulup gitmişti"* [119] âyetinde görmek mümkündür. Allah'tan başka ilâhlar olsaydı her birinin arzu ve istekleri farklı yönlerde tecelli eder, farklı iradelerden kaynaklanacak ihtilâflar da kâinatta var olan düzeni altüst ederdi[120].

---

[114]el-İsrâ (17) 93, el-Kehf (18) 110, Fussılet (41) 6.

[115]Hıristiyanların Hz.İsa'yı veya bazı insanların Hz.Ali'yi ilâh ilan etmeleri gibi.

[116]el-Kehf (18) 110.

[117]Burada bir noktaya dikkat çekmekte yarar görmekteyiz. Şöyle ki: Muteber hadis mecmualarında yer alan bu tür bilgilerle bu meyanda müstakil olarak oluşturulan şemâil eserlerini aynı ölçüde değerlendirmemek gerekir. Çünkü bu tür bilgiler peygamberi bir beşer olarak algılamaya, aslî konumu ile değerlendirmeye yardımcı olması gerekirken müstakil eserlerde kısmen de olsa bu amaç ve gerçek sınırının dışına çıkılmış, neticede uydurma haberlerle peygamberi yüceltme yoluna gidilmiştir. Halbuki onun yüceliği bu gibi uydurma haberlere ihtiyacı yoktur. Konunun vehametine temas eden İsmail Hakkı Ünal, "Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz.Peygamber'i (s.a.v.) Anlamak" adlı makalesinde şu ifadelere yer verir: "İlk hadis mecmualarıyla, erken dönem siyer ve tarih kitaplarında nisbeten daha az rastlanan ve giderek yoğunlaşarak h. 5. asırdan itibaren müstakil ürünlerini vermeye başlayan **hasâis** ve **delâil** edebiyatı sanki 2. asrın sonlarından itibaren **kitabü'z-zühd**'lerle başlayarak daha sonra evliya tezkireleri ve menkıbeleri şeklinde devam eden tasavvuf literatürne bir nazîre olarak ortaya çıkmış görünmektedir. Zira kâinatın tasarrufu bile ellerine verilen bir çok evliya ve bunlara atfedilen binlerce keramet ve menkıbe karşısında adeta sönük kalan Hz.Peygamber'i, eski kaynaklarda yeteri kadar bulunmayan birçok harikulade olayla desteklemek ihtiyacı doğmuştu. Zehebî'nin dediği gibi, nübüvvet şerefinin müstağnî olduğu uydurma hadislerden ve müellifinin eleştiri zafiyetine delalet eden boş tevillerden hali olmayan Kadı Iyaz'ın **Şifâ**'sı [Zehebî, *Siyer*, XX, 216] gibi eserler yazılmaya başlandı. Suyûtî'nin "20 sene uğraşarak örneklerini bine çıkartmayı başardığını ifade ettiği" [Kettânî, *Risâle*, s.202] hasâis edebiyatı onun eseriyle zirve noktasına ulaşmış bulunmaktadır. İşte bu eserler Hz.Peygamber'i yüceltme adına ne yazık ki ....garib ve bazen yüz kızartıcı nakiller içermektedir. Hz.Peygamber'e saygı, bunları görmezlikten gelmek veya tevil ederek savunmakla değil, Kur'an'da örnek insan olarak takdim edilen Allah elçisini ona yakışmayacak düşüklüklerden tenzih etmekle mümkündür" [İ. Hakkı Ünal, *"Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım Veya Hz.Peygamber'i (s.a.v.) Anlamak"*, İslamî Araştırmalar Dergisi, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, Cilt: 10, sy. 1, 1997, s. 47.

[118]Bk. Asım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, I, 705; Aynî, *Umde*, XX, 266.

[119]el-Enbiyâ (21), 22.

[120]Şevkânî, *Feth*, III, 453; Elmalılı, *Kur'ân Dili*, V, 3345-3346.

Peygamberlik görevini yerine getirirken Allah Resûlü'nün ilk yaptığı şey, insanları Allah'ın birliğini (tevhîd) kabûle çağırmak olmuştur. O, Allah'ın kulları üzerindeki hakkının, Allah'a kulluk etmeleri ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamaları, diğer bir ifade ile Allah'ın birliğine inanmaları[121] olduğunu bildirmiştir[122].

Yahûdi ve Hıristiyanların kendilerine indirilen kitapları tahrif ettiklerini, bu doğrultuda Allah'a oğul isnadında bulunarak inanç konusunda tevhîd esasını bozduklarını bizzat Kur'ân-ı Kerîm haber vermekte[123], Hıristiyanların teslîs[124] iddiaları[125], Yahudilerin de tahsîsi savunmaları[126] inanç sistemlerinin en belirgin vasfını oluşturmaktadır.

Kitâb Ehli'nin nübüvvetle ilgili aşırılıkları tetkik edildiğinde bunların, genel olarak *"peygamberlerini peygamberlik üstü bir sıfatla vasıflandırma"* şeklinde tezâhür ettiği görülecektir. Zira Hıristiyanlar[127] peygamberleri Hz. İsâ'ya saygıda aşırı giderek ona ilâhlık atfetmişlerdir[128]. Yahûdiler de "Uzeyir Allah'ın oğludur"[129] dediler. Bu tutum her iki tarafın risâletle ilgili aşırılıklarını ortaya koymaktadır. Çünkü Hz. Musa bütün ikazlarına rağmen tabilerini buzağıya tapmaktan alıkoyamamış[130], Hz. İsa da yine aynı şekilde bütün uyarılarına rağmen Hıristiyanların teslis inancına ve kendisini rab ilan etmelerine engel olamamış[131], inançta aşırı giderek kendi peygamberlerini ilâh konumuna çıkarmışlardır.

Halbuki Kur'ân ve Sünnet'in risalete yaklaşımı genelde peygamberlerin gerçek kimlikleriyle algılanması esasına dayanır. Sözgelimi Hz. İsâ'yı sadece Allah'ın elçisi, Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir ruh olarak değerlendirir[132].

İslâmiyet'in tarihî seyrine bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in beşerîliği, diğer insanlardan tek farkının vahiy alması olduğu vurgulanmışken yine de Peygamberin ölmediğine inanan, Hz. Alî'yi ilâh ilân eden insanların çıktığı görülecektir.

Hz.Peygamber'in "Hıristiyanların (peygamberleri) İsâ'yı övmede aşırı gittikleri gibi siz de beni övmede aşırı gitmeyin"[133] şeklindeki uyarısı, onun ashâbıyla olan

---

[121]Bk. İbnHacer, *Fethı*, XIII, 367, 368.

[122]Bk. *Ahmed b.Hanbel*, II, 309, 525, 535, III, 260-261; *Buhârî*, Libâs 101, Cihâd 46, İsti'zân 30, Rikâk 37, Tevhîd 1; *Müslim*, Îmân 48, 49, 50, 51; *İbn Mâce*, Zühd 35; *Tirmizî*, Îmân 18.

[123]Bk. et-Tevbe(9) 30. [*"Yahudiler : "Uzeyr Allah'ın oğludur" dediler. Hıristiyanlar da : "Mesîh Allah'ın oğludur" dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözleridir"*].

[124]Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de, *"Ey Kitab Ehli, dininizde taşkınlık etmeyin ve Allah hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin. Meryem oğlu İsâ Mesîh sadece Allah'ın elçisi, O'nun Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir rûhtur. Allah'a ve elçilerine inanın, (Allah) "üçtür" demeyin. Kendi yararınıza olarak buna son verin. Çünkü Allah yalnız bir tek tanrıdır. Hâşâ O, çocuk sahibi olmaktan münezzehtir..."* [Bk. en-Nisâ(4) 171].

[125]Teslîs iddialarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Kahraman, *Dinler Tarihi*, s. 219-223; Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 148-152.

[126]Tahsîs (Tanrıyı kendi milletlerine has kılmaları) ile ilgili bilgi için bk. Kahraman, *Dinler Tarihi*, s. 158-159; Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 130-131.

[127]Hıristiyanların nübüvvetle ilgili görüşleri için bk. Kahraman, *Dinler Tarihi*, s. 226.

[128]Bk. en-Nisâ(4) 171; et-Tevbe(9) 31.

[129]et-Tevbe(9) 30.

[130]el-A'râf (7) 148.

[131]et-Tevbe(9) 31.

[132]Bk. en-Nisâ(4) 171.

[133]Bk. *Ahmed b Hanbel*, I, 23, 24, 47, 55, V, 32; *Dârimî*, Rikâk 68; *Buhârî*, Enbiyâ 48.

münasebetlerinde kul ve peygamber kimliğini sık sık ön plâna çıkardığını, kendisinin gerçek kimliğiyle algılanma konusundaki istek ve çabasının bir ifadesi olduğunu, aşırı değerlendirmelere karşı bir tedbir anlamı taşıdığını göstermeketedir. Hadisçiler belki de bu ihtimali değerlendirerek sünnet/hadis tariflerine **"yaratılış vasfı olarak peygambere izafe edilen şeyler"**i[134] de katmışlardır, denebilir.

Kur'an'da Hz. Peygamber'in beşer olduğu belirtilmekte, fakat şemâilinden bahsedilmemektedir. İnsanların bağlılık ve sevgide aşırı giderek onu ilâh konumuna çıkarmaları mümkün ve muhtemeldir. Nitekim o henüz hayatta iken Hire halkının baş kumandanlarına secde ettiklerini gören Kays b. Sa'd (ö.58/677), bu durumu Allah Resûlü'ne aktardığında, "Ey Allah'ın Resûlü, secde edilmeye sen onlardan daha layıksın" demiş, bunun üzerine Hz.Peygamber ashâbına böyle bir şeye kalkışmamaları, vefatından sonra kabrine secde etmemeleri uyarısında bulunmuştur[135]. Belki de böyle bir inanç kaymasına meydan vermemek için Hz. Peygamber'in şemâilini ortaya koyan tasvîrler özellikle vurgulanmış, hatta daha sonraları bir araya getirilerek müstakil eserler oluşturulmuştur[136]. Ayet ve hadislerde bir taraftan ona bağlılık vurgulanırken, diğer yandan da beşer olduğunun unutulmaması, şemâili hatırlatılarak onun insan olarak tahayyülünün temini yoluna gidilmiştir, denebilir.

Konuya bu açıdan bakıldığında hadisçilerin hadis/sünnet tarifinde yer alan "yaratılış vasfı"nın itikâdî yönden önemli bir işlev yerine getirdiğini -veya getirmesi gerektiğini- açıkça görmek mümkündür.

b. Yaratılış vasfının Sünnete uymaya sağladığı katkı

Sünnetin/hadisin tarifinde yaratılış vasfının dâhil edilmesi, dolayısıyla sözkonusu bilgilerin hadis literatüründe yer alması, belirtilen düzeyde tevhidin korunmasına yardımcı olması yanısıra, direkt olmasa da dolaylı olarak sünnete uymaya sağladığı olumlu katkıdan sözetmek de mümkündür. Her şeyden önce onu göremeyen gelecekteki insanlar peygamberlerini düşünür ve ondan bahsederken, zihinlerinde teşekkül edecek insan şeklinin hakikatın hilafına olmamalı, ruhen ve ahlâken en güzel olan o insan, fizik itibari ile de yaratıldığı en güzel ölçülerle algılanmalı, nahoş ve ölçüsüz hayallere düşülmemelidir. Şüphesiz zihinde böyle ölçülü bir teşekkül, peygamberi maddî ve manevî yani şekil ve ahlâk olarak en doğru bir şekilde anlamaya ve algılamaya yardımcı olacaktır. Unutulmamalıdır ki, Peygambere uymak ve ona itaat etmek, onu en doğru ve

---

[134] Itr, *Menhec*, s. 27, 29; Accâc, *es-Sünne*, s. 16.

[135] *Ebû Dâvûd*, Nikâh 40; *İbn Mâce*, Nikâh 4; *Ahmed b. Hanbel*, IV, 381, V, 227, 228, VI, 76. Söz konusu hâdise, İbn Mâce, Nikâh 4'de, benzer lafızlarla Şâm'dan dönen Muaz'ın başından geçtiği şeklinde anlatılmaktadır.

[136] Burada kasteddiğimiz nokta öncelikle şemâil eserleri değildir. Şemâil ile ilgili haberlerin ilk hadis kaynaklarında yer alıp almamasıdır. Bu tür bilgilerin bağlayıcılığı şöyle dursun uyma konusunda irâde ile bir ilgisi yoktur. Olsa olsa sadece tarihi bir bilgidir. Biz burada bu tür bilgilerin hepten faydasız olmadığını, dolaylı da olsa müsbet bir takım yararlarının bulunduğunu belirtmeye çalışıyoruz. Ancak şu da bir gerçektir ki daha sonraları bu tür bilgilerin ilk hadis kaynaklarından toplanıp bir araya getirilerek oluşturulan Şemâil ile ilgili eserlerin beklenen bu amaca uygun bir işlevi ifa edemedikleri görülmektedir. Şemâil ile ilgili eserlerde daha bir çok konulara yer verilmesine rağmen bizim burada bahsetmek istediğimiz Hz.Peygamber'in dış görüşü ile ilgili vasıfları, onu şekil olarak insan olduğunu yansıtan görüntüsüdür. "Dış görünüş itibari ile O insandı" detirten, zihinlerde onun fotoğrafını çizen bilgilerdir. Şemâil ile ilgili eserler bazan sanki onun insan olarak değil de insan üstü bir varlık olarak algılanması için oluşturulmuş, kısmî de olsa amacı dışında hizmet etmiştir. [Msl. bk. Suyûtî, *Hasâisü'l-kübrâ;* Kadı Iyâz, *Şifa*]. Şemail ile ilgili eserlerin bir kaç ismini bir arada görmek için bk. Kettânî, *Risâle*, s. 262; Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 144.

en güzel bir şekilde bilmeye, tanimaya ve algılamaya bağlıdır. Uyma ve itaatın derecesi onu tanıma ile orantılıdır. Dolayısıyla onun fizikî güzelliklerini bilmek ruhî ve ahlâkî güzelliklerini bilmeye ve anlamaya yardımcı olacaktır. Çünkü onun ruhî ve ahlâkî güzellikleri ile fizikî güzellikleri birbirleriyle mütenasiptir. Fizikî/bedenî güzelliklerine vakıf olmak demek ahlâkî güzelliklerine vakıf olmak demektir. En azından bizi daha çok ilgilendiren ahlâkî güzelliklerini, daha da pekiştirmiş ve delillendirmiş olacaktır.

Ayrıca hiç kimse o olağanüstü bir insandı onun yaptıklarını biz yapamayız diyemiyecektir. Onun o en yüce ahlâkî vasıfları anlatılırken, yaratılış vasıfları da sürekli bize onun insan olduğunu hatırlatacak, ahlakî vasıflarını uygulamanın imkansız olmadığını idrake yardımcı olacaktır. Çünkü "o da sizin gibi bir beşer"[137] denmekte ardından da "işte fizikî yapısı da sizin gibi şöyleydi" denircesine adeta "bu ahlâkî vasıflar sizin de yapabileceğiniz hususlardır" denilmektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, "üsve/örnek" olarak sunulan bir insanın fizik olarak güzel olup bu güzelliklerin bilinmesinin ona gönülden uymaya katkı sağlamak gibi psikolojik bir yönü de vardır.

Fıtrî bir duygu ile insanın gönlü hep güzele doğru meyleder, ona doğru akar; ona sempati duyup onu görmek, onunla beraber olmak, sesini, kelâmını duymak ister[138]. Bu arzular onu kendi zihin alanına çekeçek; zihnen onunla meşgul olacaktır. Dolayısıyla ister istemez davranışlarına karşı da ilgi duyacak, onları kendine örnek alarak onun gibi olmaya çalışacaktır. Fiziken onun gibi olamıyacağına göre, gönlünde hiç olmazsa ruhen ve ahlâken onun gibi olma arzuzu doğacak, irâde dahilinde olan ahlâkî benzerliklerle ortak bir paydada buluşma yoluna gidecektir. Okulda öğrencilerin, güzel görünümlü öğretmenlerine daha bir sempati ile yaklaştıkları bir gerçektir. Bu fıtrî bir duygudur. İşte Şemâil-i Şerifin, peygambere olan iştiyakın, dolayısıyla ona olan bağlılığın artmasına vesile olacağı bir gerçektir.

SONUÇ

Sünnet kavramına yüklenen ıstılahî manalarda bazı farklılıkların olduğu bir gerçektir. Ancak bu farklılıklar daha ziyade teşrî kaynağı olması itibarı ile Hz.Peygamber'den sadır olanların sınırını tesbitte ortaya çıkmaktadır. Hz.Peygamber'den sadır olan söz, fiil ve takrîrlerin sünnet olduğu konusunda herkes görüş birliği içinde iken, hadisçiler artı olarak Hz.Peygamberin, yaratılış veya ahlâkla ilgili vasıflarını da sünnet kapsamına almaktadırlar. Ancak sünnette asl olan ona uymak olduğu ve uymak da irâdeyi gerektirdiği için "yaratılış vasfının, uymakla ne ilgisi var?" gibi bir soru akla gelmekte ve bunu yorumlamak imkansız gibi gözükmektedir. Bilindiği gibi sünnetin bizatihi uyulan kısmı olduğu gibi dolaylı olarak uymaya katkı sağlayan kısmı da vardır ve bu da uyulan kısım kadar değil ise de önemlidir. Söz, fiil ve takrîr bizzat uyulan ve teşrîye kaynaklık eden sünnet konumunda iken, vasfî sünnet de hem bu tür sünnetin daha iyi kavranmasına, hem de sünnetin kaynağı olan peygamberin anlaşılması, konumunun algılanması ve korunmasına büyük katkı sağlayacaktır. Peygamber'in

[137]Msl. bk. Fussılet (41) 6.
[138]Sevgi konusunda geniş bilgi için bk. Raşid Küçük, *Sevgi Medeniyeti.*

konumu iyi algılanmazsa teşrî kaynağı olan sünnet kısmının da anlaşılması, ifrat ve tefrite düşülmemesi her zaman mümkün olmayabilir.

Bu noktada şöyle bir soru akla gelebilir: Kur'an zaten onun beşerîliği üzerinde durmaktadır. Ayrıca şemâilinin tesbitine ne gerek vardır? Unutulmamalıdır ki, sünnetin bir kısmı Kur'an'ın aynıdır ve Kur'ân'dan sonra bir hükmün ikinci delili olmaktadır. Bu da o meselenin hükmünü ve önemini daha da kuvvetlendirmektedir.

Diğer bir husus, geçmiş ümmetlerde ilahî vahiy mevcut iken farklı yorumlamalarla aynı hataya düşüldüğü de ortadadır. Hz.Peygamber'in şemâilinin tesbit edilip sünnet kapsamı içerisinde mütalaâ edilmesi, nisbeten bu hataya düşmenin önüne bir adım daha önde geçmeye çalışılmıştır veya en azından böyle bir fonksiyon icra etmelidir, denebilir. Artı fizikî güzellikler ahlâkî güzelliklerin tanınmasına, sahibine iştiyakın artmasına vesile olduğu da bir gerçektir. Yoksa peygamberin fizikî vasıfları en ince ölçülerine kadar sadece kuru bir bilgi olsun diye aktarılmış değildir. Yalnız biz burada müstakil olarak telif edilen eserlerden bahsetmiyoruz. Bizim burada kastettiğimiz muteber hadis kaynaklarında yer alıp onun şemâilini dile getiren yani yaratılış vasıflarından bahseden bilgiler olduğunu bir kez daha hatırlatmakta yarar görmekteyiz.

***

Bibliyografya

ABDÜLĞANÎ Abdlhâlik: *Hücciyyetü's-sünne,* Herndon 1413/1993.

ABDÜLBÂKÎ, *Mu'cem*
Muhammed Fuâd Abdülbâkî: *'el-Mu'cemu'l-mufehres li-elfâzi'l-Kur'ân'i'l-Kerîm,* İstanbul 1982

ABDÜ'L-ÂZÎM, *Dirâsât*
Sıddîk Abdü'l-Âzîm Ebü'l-Hasen: *Dirâsât fi's-sünneti'n-nebeviyyeti'ş-şerîfe*; Kâhire 1408/1988.

ACCAC, *el-Muhtasar* Muhammed Accâc el-Hatîb: *el-Muhtasaru'l-vecîz fî ulûmi'l-hadîs,* Beyrut 1411/1991.

------ *es-Sünne kable't-tedvîn,* Beyrut 1414/1993.

AĞIRMAN, Cemal: *Sünnet'te İtaat,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

-------*"Hz. Peygamber'e İtaatın Sınırı",* Cumhuriyet Ün. İlâhiyat Fak. Dergisi, Sy. 1, Sivas 1996.

AHMED b. HANBEL: *el-Müsned,* I-VI, 5. bs., Beyrut 1405/1985.

el-ÂMİDÎ, *el-İhkâm*
Seyfuddîn Ebî'l-Hasen, Alî b. Ebî Alî b. Muhammed el-Âmidî, el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm, (Th. İbrahim el-Acûz), I-II, Beyrut ts. (Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye)

A. NAÎM, *Tecrid Mukaddime*
Ahmed Naîm: *Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi: (Mukaddime),* I, 7. bs., Ankara 1982.

ÂSIM EFENDİ, *Kâmûs Tercümesi*
Ebu'l-Kemâl Ahmed Âsım Efendi: *el-Ukyânûsu'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît,* I-IV, İstanbul 1305.

AYDINLI, Abdullah: *Hadîs Istılahları Sözlüğü,* İstanbul 1987.

AYNÎ, *Umde*

Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd İbn Ahmed el-'Aynî:*'Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî,* I-XX, Mısır 1392/1972.

BAYRAKTAR, İbrahim: *Hz.Peygamber'in Şemaili,* istanbul 1990.

BUHÂRÎ

Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî: *el-Câmiü's-Sahîh,* I-VIII, İstanbul ts., 1315'den ofset.

CELÂLEYN

Celâlüddin Muhammed b. Ahmed el-Mahallî-Celâlüddin Abdürrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî: *Tefsîrü'l-Celâleyn li'l-Kur'âni'l-azîm,* I-II, İstanbul 1978.

CEZÂİRÎ, *Tevcih*

Tahir b. Salih el-Cezâirî ed-Dımeşkî:*Tevcihu'n-nazar ilâ usûli ehli'l-eser,* (Th. Abdülfettâh Ebû Ğudde), I-II, Beyrut 1416/1995.

ÇAKAN, İsmail Lütfi , *Hadîs Usûlü,* İstabul 1990.

ÇELEBİ, Kâtip: *Keşfu'z-zunûn an esmâi'l-kütübi ve'l-funûn,* I-II, İstanbul 1971-72.

DÂRİMÎ

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân en-Dârimî: *Sünenü'd-Dârimî,* (Th. Mustafa el-Biğâ), I-II, Dimeşk, 1412/1991.

EBU'L-BEKÂ, *Külliyât*

Ebu'l-Bekâ, Eyyüb b. Mûsa el-Hüseynî el-Kefevî (Th. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısrî): *el-Külliyât,* Beyrut 1412/1992.

EBÛ DÂVÛD

Ebû Dâvûd, Süleyman İbnü'l-Eş'as es-Sicistânî: *Sünenü Ebî Dâvûd,* I-IV, İstanbul ts. ofset.

EBÛ ZEHRA, *Metodoloji*

Muhammed Ebû Zehra: *İslâm Hukuku Metodolojisi: Fıkıh Usûlu,* (Çev. Abdülkadir Şener), 3. bs., Ankara 1981.

ELMALILI, *Hak Dini*

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: *Hak Dini Kur'an Dili,* I-IX, İstanbul 1979.

ERDOĞAN, Mehmet, Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet, İstanbul 1996.

FAZLURRAHMAN, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu,* Ankara 1995.

el-FERRÂ, *el-'Udde*

Ebû Ya'lâ Muhammed b. Hüseyn el-Ferrâ el-Bağdadî el-Hanbelî: *el-'Udde fî usûli'l-fıkh,* (Th. Ahmed b. Alî Seyrü'l mübarekî), Riyad 1410/1990.

HÂKİM, *Müstedrek*

Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Nîsâbûrî: *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,* I-IV, Beyrut, 1411/1990.

HALLÂF, *Usûl*

Abdülvahhâb Hallâf: *İlmu usûli'l-fıkh,* İstanbul 1991 (Ofset).

ITR, *Menhec*

Nureddin Itr: *Menhecu'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs,* 3. bs., Dimeşk 1401/1981.

İBN ABDİLBER, *Câmi'u beyâni'l-ilm*

Ebû Ömer Yusuf İbn Abdilber:*Câmi'u beyâni'l-ilm ve fadlih ve mâ yenbeğî fî rivâyetihi ve hamlih,* I-II, (Th. 'Abdurrahman Muhammed Osmân), Beyrut ts.

İBN-İ ÂBİDÎN, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürrü'l-Muhtar,* (Trc. Ahmed Davudoğlu) İstanbul 1982.

İBN ÂŞUR, Muhammed Tahir: *İslâm Hukuku Felsefesi,* İstanbul 1988.

İBN HACER, *Feth*

Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî: *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî,* I-XIII, (Th. Muhıbbuddîn el-Hatîb - M.F. Abdülbâkî - Kusay Muhıbbuddîn el-Hatîb), I-XIII, Kahire, 1409/1988.

--------*Şerhu'n-Nuhbe* (Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahî ehli'l-eser), (Th. Nureddin Itr), Dımeşk 1413/1992.

İBN MÂCE

Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî: *Sünenü İbn Mâcc,* (Th. Muhammed Fuad Abdülbâkî), I-II, Beyrut ts.

İBN MANZÛR, *Lisân*

Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr: *Lisânü'l-arab,* I-XV, Beyrut 1410/1990.

İBNÜ'S-SALAH, *Mukaddime*

İbnü's-Salâh: *Mukaddimetü İbni's-Salâh ve mehâsinü'l-ıstılâh,* (Th. Aişe Abdürrahman), Kâhire 1411/1990. Ulûmü'l–hadîs

KÂDÎ IYAZ, *Şifâ*

el-Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Musa b. İyâz el-Yahsubî: *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukuki'l-Mustafâ,* Beyrut ts.

KAHRAMAN, *Dinler Tarihi*

Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi,* İstanbul 1993.

KARAMAN, Hayreddin, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku,* İsanbul 1984.

------- *İslâmın Işığında Günün Meseleleri,* I-II, İstanbul 1988.

------- *İslâm Hukuk Tarihi,* İstanbul 1989.

KASİMİ, *Kavâid*

Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsimî ed-Dımeşkî: *Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadîs,* (Th. Muhammed Behcet el-Baytar- Muhammed Reşid Rıza), Beyrut 1407/1987.

KETTÂNÎ, *Risâle*

Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî: *er-Risâletü'l-müstetrafe,* İstanbul 1986, ofset.

KIRBAŞOĞLU, Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet I,* Ankara 1996.

KOÇKUZU, Ali Osman : *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi,* İstanbul 1983.

KOÇYİĞİT, Talat: *Hadis Istılahları,* Ankara 1981.

------- *Hadis Tarihi,* Ankara 1977.

KUR'ÂN-I KERîM

KÜÇÜK, Raşit : *Sevgi Medeniyeti,* Ankara 1991.

el-MEKKÎ, *Menakıb*

el-Muvaffik b. Ahmed el-İmêm el-Mekkî ve Hafızuddin el-Kerderî: *Menâkıbu Ebî Hanîfe,* I-II, Beyrut 1401/1981.

MUHAMMED Hasan Heytû, *el-Vecîz fî usûli'ş-şeriî'l-İslâmi,* Beyrut 1410/1990

MUVATTA'

Mâlik b. Enes: *el-Muvatta',* (Th. M.Fuâd Abdülbâkî), I-II, Beyrut 1406/1985.

MÜNCİD

Luvis Malûf, *el-Müncid*, Beyrut 1937.

MÜSLİM

Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccac el-Kuşeyrî: *Sahîhu Müslim (el-Câmi'u's-sahîh)*, I-V, (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî), İstanbul ts. ofset.

en-NEBHÂNÎ, *Vesâil*

Yusuf b. İsmail en-Nebhânî: *Vesâilü'l-vusûl ilâ şemâili'r-Resûl*, 1309 h., Millet Ktp., Ali Emîrî Bl. No: 421.

OKİÇ, Tayyip: *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, İstanbul 1959.

PAKALIN, M. Zeki: *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1971.

RÂĞİB, *Müfredât*

Râğib el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed: *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986 (Ofset).

es-SÂBÛNÎ, *el-Bidâye*

Nureddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sâbûnî: *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*, (Thk. ve trc. Bekir Topaloğlu), Ankara 1982.

SÂLİH, *Hadîs Istılahları*

Subhî es-Sâlih: *Ulûmu'l-hadîs ve mustalahuhû: Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları*, (Trc. M. Yaşar Kandemir), 3. bs., Ankara 1981.

SERAHSÎ, *Usûl*

Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl es-Serahsî: *Usûlu's-Serahsî*, I-II, İstanbul 1990 ofset.

SUYUTÎ, *Tedrib*

Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî: *Tedrîbu'r-râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, I-II, Beyrut 1399/1979.

ŞÂTIBÎ, *Muvâfakât*

Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtıbî: *el-Muvâfakât fî usûli'ş-şerî'a*, (Th. ve şrh. Abdullah Derrazî), I-IV, byy., ts.

ŞEVKÂNÎ, *İrşâd*

Muhammed b. Alî eş-Şevkânî: *Irşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hakki min ilmi'l-usûl*, (Th. Şaban Muhammed b. İsmail), Kâhire 1413/1992.

ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-Kadîr*

Ebû Abdullah, Muhammed b. Ali b. Muhammed: *Fethü'l-Kadîr: el-Câmi' beyne fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye*, I-V, Beyrut 1413/ 1992.

ŞİRÂZÎ, *Şerhü'l-Lüma'*

Ebû İshak İbrahim b. Alî eş-Şirâzî: *Şerhü'l-Lüma' fî usûli'l-fıkh*, (Th. Ali b. Abülaziz b. Ali), Beyrut 1407/1987.

et-TEHÂNEVÎ, Zafer Ahmed: *Yeni Usûl-i Hadis*, (Trc. İbrahim Canan), İzmir 1982.

TİRMİZÎ

Ebû İsâ et-Tirmizî: *el-Câmiu's-sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, I-X, İstanbul 1981.

TÜMER - KÜÇÜK, *Dinler Tarihi*

Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1988.

UĞUR, Mucteba , *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.

ÜNAL, İsmail Hakkı, *İmam Ebu Hanifenin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu*, Ankara 1994.

--------*"Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz.Peygamber'i (s.a.v.) Anlamak"*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, Cilt: 10, sy. 1, 1997.

WENSINCK, *Concordance*

A. J. Wensinck v.dğr.: *Concordance Et Indices De La Tradition Musulmane,* I-VII, İstanbul 1986, VIII : haz. W. Raven - J. J. Witkam 1988 (Çağrı Yayınları)

ZEHEBÎ, *Siyer*

Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-nübelâ',* (Th. Şüayb el-Arnaud-Muhammed Nuaym el-Arksûsî), I-XXV, 6. bs., Beyrut 1409/1989.

------- *Tezkiretü'l-huffaz,* I-IV, Haydarabâd 1956.

***